

Recenzijski izvod

Aljaž Krivec

Zdi se, da je ob izdajah (i)zbranih kritik smotrno poseči po nekakšnih metakomentarjih

(in ker so tovrstne knjige redke, se seveda ne ponavljamo prepogosto). Med njimi bi bili recimo ta, da imamo končno priložnost legitimno kritizirati kritiko, ali pa ta, da se hote ali ne hote s kritiko zbranih kritik po svoje opredeljuje tudi do knjig, ki jih te kritizirajo, in seveda tudi ta, da lahko na ta način elegantno vstopimo v proces geneze nekega kanona prihodnosti, ga preprišamo, ustavljamo ali pospešujemo. Logično je tudi, da moramo plavati med sodbo o kondiciji literarne kritike med letoma 2009 in 2018 in kondiciji avtoričnega kritičnega pisanja ter obenem med sodbo o slovenski literarni beri v istem obdobju in perspektivo, ki jo do nje goji avtorica obravnavane knjige.

Ta razmeroma tavitološki uvod naj razkrije, da je kritiku sorodnega delovnega okolja in sta o Kritičarki na drevesu hecno, celo paradoksn pisati. Med vtricitami je v kritikah s tovrstnim posvečenim pogledom mogoče pobrskati po lastnem

spominu o kritiziranih knjigah in drugih kritikah teh. Na površje priplavajo tudi spomini o

vsakokratni sestavi širšega literarnega polja ter razmerjih med njegovimi protagonisti, pa o nagradah (kdo si jih zasluži in kdo ne), programih založb, manjših ali večjih nesoglasjih ali celo škandalih. Skratka, knjige zbranih kritik so tudi biografije literarnega polja. Toda to je zgolj tisti obči (a nujni) del sodbe, ki lahko vznikne ob branju Kritičarke na drevesu. Kaj se nam med branjem zbirke izriše o naravi kritik Tine Vrščaj?

Knjigo pred nami velja razdeliti na tri dele. Prvi je avtoričin uvod, ki razkrije nekaj splošnejših sodb o literaturi zadnjega desetletja, a tudi njen kritični credo: »Kritičarka je kot sodnica. Kadar sodnica sodi človeku, morda nima trdnih dokazov o krivdi ali nedolžnosti. V dvomih je. Toda ne glede na to, da lahko stori napako, mora razsoditi.« Tu je že zajeto prepričanje, da je o knjigah preprosto nujno razsoditi,

TINA VRŠČAJ
Kritičarka na drevesu

LUD Literatura, 2020

dobrodošla drža v svetu medlih kritičkih odzivov. A s kakšnimi načeli to počne avtorica?

Delno se to razkrije že v uvodu, črno na belem pa postane v jedrnem delu knjige, ki zajema skoraj štirideset kritik domačega leposlovja (izključno slovenskih romanov), ki so enakomerno razporejene po lestvici med »zelo pohvaljenimi« in »zelo grajanimi«. Avtorica je v svoji metodi bolj ali manj dosledna, kar ji omogoča, da napravi notranje koherenten pregled nad slovensko literarno produkcijo, obenem pa s tem teži h karseda objektivni presoji in kaže, da v njenih sodbah ni najti preračunljivosti. Literarno je ne prepričajo izrazito tendenčni naslovi, a tudi tisti, pri katerih ni najti posebne poante, pa taki, ki jih oceni kot slogovno nedovršene oziroma nezanimive, ne. Nenaklonjena je besedilom, ki ponavljajo stare napake avtorja, literature ali celo umetnosti in

družbe na splošno. Zdi se, da išče tisto presežno, kar verjame, da naj bi bilo lastno zgolj literaturi (oziroma umetnosti). Kadar ni tako, se pogosto obregne ob relaciji med avtorjem in literarnim delom, kjer namignje na avtorsko egomanijo, skratka na primere, kjer se zdi, da oseba,

Tina Vrščaj je v svoji metodi bolj ali manj dosledna, kar ji omogoča, da napravi notranje koherenten pregled nad slovensko literarno produkcijo.

ki je knjigo pisala, tej zaradi sebe ni pustila dihati.

V tem oziru se je (ponovno metaraven) mogoče obregniti ob avtorico Kritičarke na drevesu, saj se zdi tovrstna sodba po analitični plati nekoliko spontana, zasilni izhod iz situacije, ko bi morda bilo knjigo mogoče odpraviti s predočenjem znotrajliterarnih zdrosov (roko na srce, konkretnim knjigam, ki jim namenijo tovrstne besede, tudi sam nisem naklonjen). Podobno se je mogoče obregniti ob tista mesta, kjer se zazdi temelj sodbe nekoliko nejasen. Za

primer: če so v eni knjigi denimo vulgarizmi razumljeni kot stvar nižje literarne kvalitete, pa v neki drugi ni tako ... Iz splošne sodbe o knjigah gre razumeti, da v medli knjigi tovrstni elementi njeno nekvallitetnost intenzivirajo, medtem ko so v presežni knjigi domiselno kontekstualizirani in tako njen smiselni element. A metoda, ki stoji za sodbo, ni nujno pojasnjena.

Razen tega se tekom kritik izrišejo dobro zastavljene kritičke koordinate, saj lahko v njihovem okviru bržkone res zajamemo večino težav splošnejše literarne produkcije pri nas. Tina Vrščaj ne zamoči, kadar knjige že kot fizični izdelek ne dosežejo osnovnih obrtniških standardov (najpogosteje gre za odsotnost korektur), jasno opozori, kadar se zdi, da imamo opravka z literariziranim besnim razčiščevanjem, neambicioznostjo, postanostjo ali preprosto dolgočasnostjo in neestetskostjo. Pod črto bi bilo mogoče celo reči: mankom literarnega. Pogosto se obregne ob pretirano aktualistična besedila, ki se zdijo prej odsev časnikarskih žanrov (žal se pogosto nad njimi navdušijo tudi piske in pisci kritičkega žanra) in (v uvodu) izrazi potrebo po

močnejši etični plati domačega leposlovja in vpejavi vprašanji ekologije. Tega morda ne bi posebej poudarjal, če se ne bi ob branju knjige Tine Vrščaj znašel pred vprašanjem: saj res, koliko domačih proznih literarnih besedil o ekologiji, morda eni najaktualnejših in najbolj perečih tem tega trenutka dejansko premoremo?

Kot tretji del knjige lahko razumemo sklepno besedilo, ki predstavlja komentar kresnikovice peterice leta 2014. Z nenaklonjenostjo do treh naslovov in naklonjenostjo do preostalih dveh (ponovno po merilih, ki sem jih že opisal) se tako izriše lep lok med začetkom in zaključkom knjige: čeprav gre za strokovno žirijo, se njene sodbe izrazito odklikajo od avtoričinih.

Kaj torej izvem o zamejenem segmentu slovenske literature med letoma 2009 in 2018? Hja, recimo to, da so nekateri dobro sprejeti teksti že po manj kot petnajstih letih utonili v pozabo in da so nekateri slabo sprejeti ostali z nami. A tudi ti ne preveč, kar pa je spet nov pereč problem usode literature v tem trenutku. In morda ga lahko pojavi, kot je Kritičarka na drevesu, simbolizirajo: ne le da gre samo za knjigo, gre samo za knjigo kritik.

Ko zgolj ubogamo ukaze

Nihče čez črto! Slikanica o nadzoru, odgovornosti, solidarnosti in svobodi

»Nihče čez črto! je gledališki tri-ler neprestanega iskanja in iz-
bjanja. Oder si prilasti general,
ki lutkam in igralcem prepove
vstop na oder,« so zapisali v Lut-
kovnem gledališču Ljubljana, kjer
te dni igrajo lutkovno predstavo
v režiji Katje Povše, zasnovano
po igri in pomenljivi slikanici o
samovoljnem generalu pisateljice
Isabel Minhós Martins in ilustratorja
Bernarda P. Carvalha, ki je leta
2019 v prevodu Katje Zakraj-
šek izšla pri založbi Miš.

Isabel Minhós Martins je portugalska pisateljica in ustanoviteljica založbe za otroško in mladinsko literaturo Planeta Tangerina.

in mladinsko literaturo Planeta Tangerina, se je za pisanje slikanice *Nihče čez črto!* odločila po ogledu filma o politični teoretičarki in filozofinji Hannah Arendt, ki se je ukvarjala predvsem z naravo moči, demokracijo, avtoriteto in totalitarizmom (in ki je dejala, da je žalostna resnica, da največ zla naredijo prav ljudje, ki se nikoli ne odločijo, ali bodo zli ali dobri).

Isabel Minhós Martins se je za pisanje slikanice *Nihče čez črto!* odločila po ogledu filma o politični teoretičarki in filozofinji Hannah Arendt.

»Njena ideja, da je bil holokavst mogoče, ker so ga omogočali povsem običajni ljudje, ki so 'samo ubogali ukaze', me je navdušila,« povzema pisateljica. »Nato sem začela razmišljati o tem, kako izobražujemo otroke – seveda sta pomembna disciplina in upoštevanje družbenih pravil, a učiti bi jih morali tudi kritičnega razmišljanja. To je namreč ključno orodje, ki bi

ga moral imeti in znati uporabljati vsak izmed nas – znati moramo preizpraševati, dvomiti, reči ne, kadar je treba. Ta knjiga govori o tem. Ko z ilustratorjem Bernardom P. Carvalhom obiskujeva šole in knjižnice, je zelo zanimivo opazovati, kako se otroci odzivajo na dogajanje v knjigi – in na vprašanje, kaj bi v takšni situaciji storili sami.«

O odporu, solidarnosti in svobodi

V slikanici dovoljenje za prehod na desno stran knjige – da bi pobrala žogo, ki je odskakljala tja – najprej dobita dečka, kar v množici vzbudi pogum, da se tudi sama zapodi čez prepovedano črto (»Naj bo, stopite čez, ampak ne povejte, da ste prišli od tu ...« pretkano pripomni stražnik) ter preizpraša in preseže ustaljeni režim. »Izbrala sem običajno in pogosto situacijo – nekoga spustiti mimo ali ne – saj se vse začne z majhnimi koraki; tudi avtoritarnost, diktatura in cenzura.«

Slikanico *Nihče čez črto!* je 23. maja v okviru Mlade Fabule in Spletnih Nedelc v produkciji Vodnikove domačije interpretiral tudi igralec in animator Miha Arh, slovenske bralke in bralci pa jo od leta 2019 prebiramo v prevodu Katje Zakrajšek, ki pravi, da »pisateljica in ilustrator nedvomno izhajata iz portugalske zgodovine; tako kot Slovenija ima tudi Portugalska pomembno zgodovino protifašistične boja, ki pa je pri njih še bližje živemu spominu, saj se je nagejlova revolucija, ki je pometla s salazarističnim režimom, zgodila leta 1974. (Mimogrede, ime generala Alkazarja se najbrž ne rima naključno na priimek diktatorja Salazarja.) Če živiš v avtorskem režimu, zavedanje o njem ni nekaj, kar lahko spregledaš – ali pred čimer lahko zaščitíš svoje otroke. In če se ozremo po svetu, tudi v današnjem času mnogi starši nimajo realne možnosti za to. Če denimo živiš v Gazi, nasilje vojaškega režima na svoji koži spoznavaš in dojemáš tako rekoč od rojstva. Pri nas ima-

»Zapišite si za uho: od danes naprej bo tako!« ozna general Alkazar, ki bi bil strašno rad glavni in ki bi strašno rad odločil, kaj se bo godilo na desnih straneh knjige. FOTOGRAFIJA PROMOCIJSKO GRADIVO

Če živiš v avtorskem režimu, zavedanje o njem ni nekaj, kar lahko spregledaš – ali pred čimer lahko zaščitíš svoje otroke.

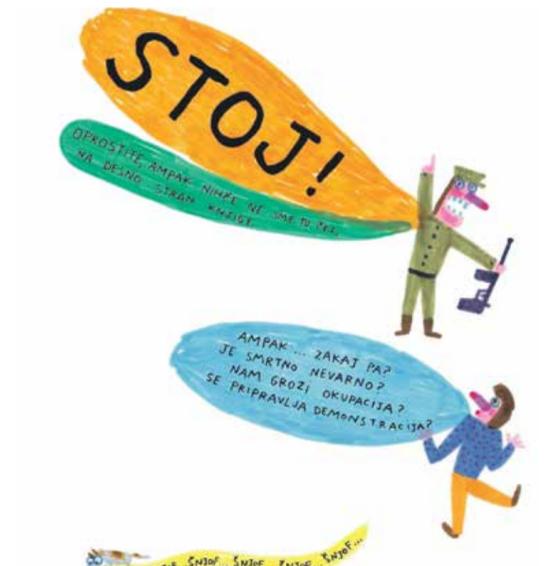
KATJA ZAKRAJŠEK

mo – zaenkrat? – še srečo, da lahko izbiramo, kako to temo odpirati na otrokom primeren, varen način, ki pa vseeno ponuja nastavek za kritično razmišljanje o samem konceptu in delovanju oblasti. Pa tudi o odporu, solidarnosti in svobodi.

Vse to je treba negovati pri vseh generacijah, saj prav v tem trenutku prav na domačih tleh doživljamo, kako krhka je lahko svoboda in kako hitro se lahko začnejo vračati avtoritarni vzorci in refleksi.«

Tudi mi smo del te zgodbe

Ob tem Katja Zakrajšek poudarja, da je pri pogovoru o tovrstnih temah ključna tudi igrivost, lahkonost, saj se »o težkih temah navsezadnje tudi odrasli dostikrat lažje pogovarjamo, če jih obrnemo na šalo. Tu se mi zdi igrivi pristop še toliko pomembnejši kot sredstvo proti strahu pred oblastjo. General Alkazar je pri vsem svojem občutku lastne pomembnosti in grozečem nastopu skrajno bedna figura.

Slikanica, ki nas na humoren in igrivi način pospremi na miren protest proti avtoritarnemu vodji, načena vprašanja svobode, nadzora, (osebne) avtoritete in (osebne) odgovornosti.

Ko liki v knjigi to ugotovijo in ga nehalo jemati resno, je z njegovo močjo konec. Posmeh je za avtoritarno oblast nekaj strašnega. Humor pa je poleg jezika – v jeziku avtoritarnosti je dostikrat nekaj ne hote smešnega, še dodaja prevajalka Katja Zakrajšek, »general Alkazar hoče pisati zgodbo enega, demokratična skupnost pa je lahko le zgodba nas vseh«. In ob tem ne gre pozabiti zadnjega, hudo ironičnega stavka, ki ga v slikanici izreče – sedaj poraženi in poklapani – general, ki ga zapustijo celo vojaki in konj in ki na koncu pospravlja obe strani knjige: »To je to, v tej zgodbi me ne vidijo več! Konec koncev, komu pa je do tega, da bi bil junak otroške zgodbe?« (V tistem z desne prisklajaj zaječek Lujo in piskne: »Meni!«)

Zgodba o nenapisanih zgodbah

Cankarjeva nagrada Najbolj izvirno literarno delo minulega leta so Škrbine Gašperja Kralja, izšle pri založbi *cf.

V Cankarjevem domu na Vrhniki so v nedeljo že drugič podelili Cankarjevo nagrado. Za 5000 evrov vredno literarno priznanje so se poleg nagrajenca potegovali še Mirana Likar (*Pripovedavalec*), Lucija Stepančič (*Naj kdo zbudi!*) in Andrej Blatnik (*Luknje*). Vsi trije nominirani romani so izšli pri založbi Goga.

NINA GOSTIŠA

»Roman *Škrbine* Gašperja Kralja je zgodba o nenapisanih zgodbah. Junak se nameni pisati zgodbo o babici, o kateri skoraj ni sledu v arhivih ustanov, kjer je delovala. Drobce svojega in babičinega življenja beleži na lističih, iz katerih štrlijo ostre škrbine. Vzoredna pripovedovalka Klara na daljavo bere njegove besede, jih ureja in iz njih razpleta morebitno zgodbo. Možnost literarne ubeseditve okruškov življenja od-

pira vrzel, ki je raztrošeni lističi ne morejo zapolniti. V Kraljevih *Škrbinah* je pisateljski krč povod za prepričljivo samorefleksijo o mejah in možnostih ubeseditve drobcev življenja, ki jih ni mogoče stlačiti v zaključeno zgodbo, v roman. Večji del komunikacije med neimenovanim junakom in Klaro poteka prek računalniškega omrežja. Tehnologija posreduje, zapisuje, preslikuje okruške življenja in jim odreja smotrnost pomena in smisla. Tako postane življenje konstrukt za sprotne ciljne resnice, v katerih se junak ne prepozna,« je v utemeljitvi zapisala žirija pod vodstvom Ivana Verča, sestavljali pa so jo še Matej Bogataj, Ana Geršak, Niko Grafenauer in Darja Pavlič. Gašper Kralj se je v zahvalnem govoru spomnil svoje prve urednice Zoje Skušek, nekdanje urednice pri založbi *cf., ki mu je »literarno pomagala shoditi« in je zato

njegova »literarna mama«. Umrla je, ko je pisal roman.

Slavnostni govornik na prirreditvi je bil Vinko Möderndorfer. »Nagrade za umetnost bralce opozarjajo na književnost, ki ni všečna, a ima moč, da nam povrne vero in upanje v moralne vrednote, ki izginjajo,« je med drugim dejal v svojem kritičnem nagovoru in poudaril, da Ivan Cankar ni bil le pisatelj, temveč tudi upornik, ki se je žrtvoval za svoje besede in resnico, ki jo je hotel povedati na glas. Cankarjevo nagrado so leta 2019 ustanovili Slovenski center PEN, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Univerza v Ljubljani in ZRC SAZU; donatorica nagrade je občina Vrhnika. Prvo je prejel Sebastijan Pregelj za roman *V Elbisovi sobi*.

Znani Levstikovi nominiranci

Znane so tudi nominacije za nagrado, poimenovano po še enem

pisatelju, Franu Levstiku. Mladinska knjiga jo bo podelila 8. junija. Za izvirno leposlovje za otroke in mladino so nominirani *Gumb-*

Škrbine (*cf.) so bile nominirane tudi za nagrado Evropske unije za književnost in so v finalu za kresnika. FOTO JOŽE SUHADOLNIK

ki Tine Bačić z ilustracijami Suzi Briceelj, Bojane Dimitrovske, Jelke Godec Schmidt, Ane Košir, Maše Kozjek, Marjana Mančka, Petra

V Kraljevih Škrbinah je pisateljski krč povod za prepričljivo samorefleksijo o mejah in možnostih ubeseditve drobcev življenja, ki jih ni mogoče stlačiti v zaključeno zgodbo, v roman.

Škerla in Ane Zavadlav, *Negotove pesmi* Barbare Gregorič Gorenc z ilustracijami Damijana Stepančiča, *Fantek in punčka* Blaža Lukana z ilustracijami Ane Zavadlav, *Skrivno društvo* KRZV Simone Semenič z ilustracijami Tanje Komadina in Zajčkova hišica Ane Stefan z ilustracijami Hane Stupica. Za izvirne knjižne ilustracije za otroke in

mladino so nominirani *Obisk* Gaje Kos z ilustracijami Ane Zavadlav, *Pravilčno potovanje* Hansa Christiana Andersena Hansa Janišča z ilustracijami Maje Kastelic, *Si že kdaj pokusil Luno?* Boštjana Gorenc-a z ilustracijami Igorja Šinkovca, *Negotove pesmi* Barbare Gregorič Gorenc z ilustracijami Damijana Stepančiča ter *Drevo* Tomaža Pengova z ilustracijami Polone Lovšin. Skupina Mladinska knjiga pa obvešča, da lahko avtorice in avtorji še do 1. julija pošljejo svoje še neobjavljeno delo na natečaj za književno nagrado modra ptica za zvrst roman za odrasle. Strokovna komisija v sestavi ilustracijami Damijana Stepančiča, *Fantek in punčka* Blaža Lukana z ilustracijami Ane Zavadlav, *Skrivno društvo* KRZV Simone Semenič z ilustracijami Tanje Komadina in Zajčkova hišica Ane Stefan z ilustracijami Hane Stupica. Za izvirne knjižne ilustracije za otroke in